

Krzysztof Kaczmarek

(Adam Mickiewicz University in Poznań, Poland)

<https://orcid.org/0000-0003-4161-9304>

e-mail: kacz1964@amu.edu.pl

Przyczynek do działalności biskupa chełmskiego Macieja ze Starej Łomży

Supplementary to the Activities of Maciej of Old Łomża, the Bishop of Chełm

ABSTRACT

Maciej of Stara Łomża was bishop of the diocese of Chełm in 1490–1505. Little information has survived about his activities. The Lublin consistory records, held in the Lublin Archdiocesan Archive, contain a certificate of ordination of Jan of Strzyżów in the diocese of Krakow, to whom Bishop Maciej conferred the ordination of sub-deacon, deacon and presbyter in 1490–1491. As a result of this testimony, we can verify and supplement the data in literature on the chronology of the origin and dedications of some of the parish churches in the medieval diocese of Chełm.

Key words: diocese of Chełm, 15th century, ordination of the clergy

PUBLICATION INFO				
				e-ISSN: 2449-8467 ISSN: 2082-6060
				
THE AUTHOR'S ADDRESS: Krzysztof Kaczmarek, the Faculty of History of the Adam Mickiewicz University in Poznań, 7 Uniwersytetu Poznańskiego Street, Poznań 61-614, Poland				
SOURCE OF FUNDING: Research project of the National Program for the Development of the Humanities No. 11 H 18 0029 86 (title: <i>The oldest book of ordinations of the Polish clergy from 1514–1530</i>)				
SUBMITTED: 2022.09.20	ACCEPTED: 2023.03.21		PUBLISHED ONLINE: 2024.10.22	
WEBSITE OF THE JOURNAL: https://journals.umcs.pl/rh			EDITORIAL COMMITTEE E-mail: reshistorica@umcs.pl	 
				

STRESZCZENIE

Maciej ze Starej Łomży był biskupem diecezji chełmskiej w latach 1490–1505. O jego działalności zachowało się niewiele informacji. W aktach konsystorza lubelskiego przechowywanych w Archiwum Archidiecezjalnym Lubelskim znajduje się świadectwo święceń Jana ze Strzyżowa w diecezji krakowskiej, któremu biskup Maciej w latach 1490–1491 udzielił święceń subdiakonatu, diakonatu i prezbiteratu. Świadectwo to pozwala także zweryfikować i uzupełnić obecne w literaturze dane o chronologii powstania i wezwaniach niektórych kościołów parafialnych średniowiecznej diecezji chełmskiej.

Słowa kluczowe: diecezja chełmska, XV w., święcenia kleru

Spośród wszystkich średniowiecznych biskupów chełmskich postacią bez wątpienia najbardziej znaną był dominikanin Jan Biskupiec¹. Biografie i działalność innych ordynariuszy tej diecezji cieszyły się mniejszym zainteresowaniem historyków – hierarchowie ci doczekali się co prawda związanych haseł w pracach o charakterze słownikowym i encyklopedycznym², ale ich codzienna działalność na administrowanym przez nich terenie pozostaje owiana mgłą tajemnicy. Na taki stan rzeczy decydujący wpływ mają dostępne nam źródła do dziejów diecezji chełmskiej. Średniowieczne księgi czynności jej biskupów ordynariuszy oraz akta konsystorskie nie zachowały się do naszych czasów – materiały te uległy zniszczeniu w wielkim pożarze, jaki wybuchł 7 kwietnia 1597 r. w Krasnymstawie, gdzie były przechowywane³. Z tego względu najstarsze zachowane do dziś akta tamtejszych ordynariuszy pochodzą dopiero z początku XVII stulecia, z okresu pontyfikatu biskupa Jerzego Zamoyskiego⁴. Żadnych materiałów, które oświełaby działalność średniowiecznych pasterzy diecezji chełmskiej, nie odnajdujemy także w miejscowych archiwach

¹ Vide zwłaszcza J. Sawicki, *Jan Biskupiec, biskup chełmski (1377–1452)*, „Nasza Przyszłość” 1948, 4, s. 103–124; L. Bieńkowski, *Działalność organizacyjna Jana Biskupca w diecezji chełmskiej (1417–1452)*, „Roczniki Humanistyczne” 1958, 7, 2, s. 187–256; ostatnio także J. Turek, *Jan Biskupiec z Opatowca (ok. 1377–1452). Dominikanin, spowiednik królewski, biskup chełmski*, Poznań 2023, s. 323–556 (Studia i Źródła Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie, t. 24).

² P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999*, Warszawa 2000; K. Stołecki, *Sylwetki biskupów chełmskich i chełmsko-lubelskich. Diecezja chełmska*, cz. 1, „Nestor. Czasopismo Artystyczne” 2010, 4, s. 26–40; P. Mazur, *Poczet biskupów chełmskich obrządku łacińskiego*, Chełm 2012.

³ Na ten temat cf. L. Bieńkowski, *op. cit.*, s. 187–188 i 255; W. Czarnecki, *Rozwój sieci parafialnej Kościoła łacińskiego w Ziemi Chełmskiej do początku XVII w.*, „Roczniki Humanistyczne” 2000, 48, 2, s. 32; J. Marczewski, *Heri et hodie. Chełmskie akta biskupie i konsystorskie według spisu zdawczo-odbiorczego z 1743 roku, a obecny stan ich zachowania w Archiwum Archidiecezjalnym Lubelskim*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2014, 101, s. 129–130.

⁴ J. Marczewski, *Duchowni wyświęceni przez biskupa chełmskiego Jerzego Zamoyskiego w latach 1601–1620*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2011, 95, s. 73–74.

parafialnych⁵. W tej sytuacji warto więc poszukiwać choćby skromnych śladów aktywności chełmskich ordynariuszy, zwłaszcza jeśli te z pozoru drobne przykłady ich działań pozwalają na skorygowanie obecnych już w naukowym obiegu opinii o ich własnym życiu oraz zasługach dla diecezji, a także jej wewnętrznej organizacji. W niniejszym przyczynku podejmiemy zatem próbę uzupełnienia skromnej dotąd wiedzy o pontyfikacie Macieja ze Starej Łomży, biskupa chełmskiego w latach 1490–1505.

Najpełniejsze, jak dotąd, *curriculum vitae* Macieja opracowała Irena Sułkowska-Kurasiowa⁶, na jej zaś ustaleniach oparli się kolejni biografowie tego hierarchy⁷. Autorka przyjęła, że Maciej urodził się około połowy XV w.⁸, datę tę trzeba jednak przesunąć na ok. 1440 r. Rzecz w tym, że choć I. Sułkowska-Kurasiowa słusznie uznała Macieja za człowieka wykształconego, nie odnalazła żadnych śladów jego wyższych studiów⁹. Te zaś zachowały się w krakowskich księgach uniwersyteckich – metryka Wydziału Sztuk informuje, że w semestrze letnim 1455 r. w Krakowie rozpoczął naukę *Mathias Troyani de Lompza*¹⁰, bez wątpienia identyczny z przyszłym ordynariuszem chełmskim. Jeśli założymy, że zapisał się na uniwersytet w wieku około 15 lat¹¹, to datę jego narodzin należałoby skorygować o mniej więcej jedną dekadę. Pobyt Macieja w murach krakowskiej uczelni trwał co prawda krótko (nic nie wiadomo o jego promocji bakalarskiej), jednak zdobyta tam wiedza otworzyła mu drogę do kariery kancelaryjnej, dyplomatycznej i kościelnej – początkowo został notariuszem we Lwowie, następnie był pisarzem ziemskim halickim, w latach 1469–1479 pracował w kancelarii Kazimierza Jagiellończyka, w tym też okresie wyprawiał się w imieniu króla do Kaffy oraz Czech.

⁵ Idem, *Rękopiśmienne materiały źródłowe doby przedrozbiorowej do dziejów diecezji chełmskiej obrządku łacińskiego we współczesnych archiwach parafialnych archidiecezji lubelskiej, diecezji siedleckiej i diecezji zamojsko-lubaczowskiej*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2008, 89, s. 249–262.

⁶ I. Sułkowska-Kurasiowa, *Maciej ze Starej Łomży* h. Rawicz, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 19, red. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1974, s. 36–37.

⁷ P. Nitecki, *op. cit.*, kol. 273; P. Janowski, *Maciej ze Starej Łomży*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 11, Lublin 2006, kol. 713; K. Stołeczki, *op. cit.*, s. 34–35; P. Mazur, *Maciej ze Starej Łomży*, w: *Encyklopedia Chełma*, t. 1, Ludzie, Chełm 2011, s. 171; idem, *Poczet*, s. 41–42; K.R. Prokop, *Rzymskokatoliccy biskupi ordynariusze diecezji na ziemiach ruskich dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów (do czasów I wojny światowej)*, Warszawa–Drohiczyń 2014, s. 65–67.

⁸ I. Sułkowska-Kurasiowa, *op. cit.*, s. 36. Opinię tę powtórzył także K.R. Prokop, *op. cit.*, s. 65.

⁹ I. Sułkowska-Kurasiowa, *op. cit.*, s. 37.

¹⁰ *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400–1508*, t. 1, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska, przy współpracy R. Grzesika, Kraków 2004, s. 258.

¹¹ Cf. K. Boroda, *Studenci Uniwersytetu Krakowskiego w późnym średniowieczu*, Kraków 2010, s. 43–44.

Jak wielu innych duchownych, którzy objęli znaczące funkcje w strukturach kościelnych w wyniku protekcji monarchy, który odwdzięczał się swym nominatom za wierną służbę u swojego boku, również Maciej zasilił szeregi episkopatu, obejmując wprawdzie biskupstwo kamienieckie (1484–1490), a następnie (1490) chełmskie, którym zarządzał aż do swojej śmierci w listopadzie 1505 r. O jego działalności w tej ostatniej diecezji wiadomo niewiele. Najlepiej oświetlono wkład biskupa w dzieło przeniesienia siedziby kościoła katedralnego z Chełma do Krasnegostawu. Ponieważ wcześniejsze zabiegi jego poprzedników zmierzające do ulokowania ich katedry w Lublinie oraz Hrubieszowie nie przyniosły pozytywnego rozstrzygnięcia¹², wkrótce po objęciu diecezji nowy ordynariusz chełmski wystarał się u Kazimierza Jagiellończyka o zgodę na umieszczenie swej siedziby przy znajdującym się w Krasnymstawie kościele pod wezwaniem Wszystkich Świętych. Do naszych czasów nie zachował się co prawda dokument papieski zezwalający na tę translację, jednak akt taki na pewno został wydany i – mimo że diecezja zachowała swą pierwotną nazwę – jej siedzibę ustanowiono przy wspomnianej wyżej świątyni¹³. Fakt ten świadczy z jednej strony o malejącej u schyłku średniowiecza randze Chełma¹⁴, z drugiej zaś dowodzi stałego wzrostu znaczenia Krasnegostawu, który po lokacji u schyłku XIV w. w następnym stuleciu wszedł w okres prężnego rozwoju dzięki dogodnemu położeniu na ważnym szlaku handlowym łączącym Lwów oraz Wilno¹⁵.

¹² Na temat prób ulokowania stolicy diecezji chełmskiej w Lublinie oraz Hrubieszowie vide: L. Bieńkowski, *op. cit.*, s. 203–204; B. Kumor, *Granice (archi)diecezji krakowskiej (1000–1939)*, „Prawo Kanoniczne” 1963, 6, 4, s. 539–540; idem, *Przeniesienie stolicy biskupiej z Chełma do Krasnegostawu (1490)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1984, 49, s. 371–372; R. Ogrodnik, *Organizacja diecezji chełmskiej obrządku łacińskiego w latach 1375–1546*, w: *Średniowieczny Kościół polski. Z dziejów duszpasterstwa i organizacji kościelnej*, red. M.T. Zahajkiewicz, S. Tylus, Lublin 1999, s. 144; A. Gil, *Chełmska eparchia prawosławna i chełmska diecezja katolicka w średniowieczu – zarys rozwoju organizacji terytorialnej*, w: *Między Polską a Rusią*, red. M. Starnawska, Siedlce 2004, s. 86; J. Marczewski, *The Earliest Ecclesiastical Connections of the Territory between the Vistula and Wieprz Rivers (Poland)*, „Roczniki Teologiczne” 2016, 63, 4, s. 22–25.

¹³ B. Kumor, *op. cit.*, *passim*; także P. Kardela, *Krasnystaw stolicą diecezji chełmskiej*, „Zapiski Krasnostawskie. Z przeszłości Krasnegostawu i okolic” 1996, 3, s. 19–32; R. Ogrodnik, *op. cit.*, s. 147–148.

¹⁴ W tej sprawie J. Kłoczowski, *Zarys historii rozwoju przestrzennego miasta Chełma*, „Roczniki Humanistyczne” 1958, 6, 5, s. 202–203.

¹⁵ Cf. B. Nowak, *Lokacja Szczekanowa (Krasnegostawu) w 1394 r.*, „Rocznik Chełmski” 1995, 1, s. 19–26; P. Jusiak, *Krasnystaw na szlakach handlowych średniowiecza*, „Zapiski Krasnostawskie. Z przeszłości Krasnegostawu i okolic” 2013, 4, s. 21–31; E. Sobczuk, *Rozwój*

W obliczu zaginięcia średniowiecznych akt czynności biskupów chełmskich nie da się poddać dokładnej charakterystyce rządów Macieja w tej diecezji, w tym jego relacji z podległym mu duchowieństwem. Można podejrzewać, że szeregi tego ostatniego nie były zbyt liczne, bowiem w Chełmie i jego okolicach dominował żywioł prawosławny – tamtejsza eparchia liczyła w XV w. około 100 parafii, podczas gdy w skład katolickiej diecezji chełmskiej wchodziło w tym okresie tylko nieco ponad 40 parafii, z reguły bardzo rozległych¹⁶. Choć struktury Kościoła łacińskiego rozwijały się na tych terenach powoli, chełmscy biskupi, podobnie jak ordynariusze innych diecezji, musieli zabiegać o pomnażanie szeregów podległego im kleru, zwłaszcza że intensywny u schyłku średniowiecza ruch kolonizacyjny na administrowanym przez nich terenie wywołał zwiększone zapotrzebowanie na duszpasterzy. Ich zaangażowanie na tym polu trudno jednak śledzić, gdyż do naszych czasów zachowało się bardzo niewiele śladów udzielania przez chełmskich biskupów niższych oraz wyższych święceń duchownych. Enigmatyczna zapiska w aktach konsystorza lubelskiego przemawia co prawda za tym, że w II połowie XV stulecia biskupi ci prowadzili ewidencję kandydatów dopuszczonych do święceń, ale żadne wykazy ordynowanego przez nich kleru nie zachowały się do naszych czasów. Wiadomo tylko, że w 1483 r. ówczesny ordynariusz chełmski Jan Kaźmierski oświadczył, że zgłosił się do niego Marcin z Lublina, wikariusz w Bystrzycy. Poprosił on biskupa o wystawienie kopii świadectwa święceń kapłańskich, które odebrał z rąk jego poprzednika, Pawła z Grabowa. Po sprawdzeniu pochodzącej z czasów pontyfikatu tego hierarchy „metryki” (akta czynności biskupich?, księga święceń duchowieństwa?) Jan Kaźmierski potwierdził, że w 1473 r. w Hrubieszowie biskup Paweł z Grabowa faktycznie udzielił rzeczonemu Marciniowi święceń prezbiteratu¹⁷. Istnienie jakiegoś rejestru duchownych ordynowanych w 1533 r. przez biskupa chełmskiego Jakuba Buczackiego sygnalizował też ks. Jan Fijałek, ale o swym odkryciu uczony ten nie podał bliższych informacji¹⁸. W obliczu dotkliwego deficytu takich materiałów cenne wydaje się zatem każde, choćby drobne z pozoru znalezisko, poświadczające zaangażowanie chełmskich ordynariuszy w święcenia

przestrzenny Krasnegostawu w świetle źródeł pisanych oraz badań i nadzorów archeologicznych, w: Archeologia Polski Środkowowschodniej, t. 5, Lublin 2000, s. 136–145.

¹⁶ A. Gil, *op. cit.*, s. 82. O rozbudowie sieci parafialnej w diecezji chełmskiej vide także L. Bienkowski, *op. cit.*, s. 211–222.

¹⁷ Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie [dalej: AAL], sygn. Konsystorz Generalny Lubelski [dalej: KGL], Rep. 60 A 5, k. 32v.

¹⁸ Biblioteka PAU/PAN w Krakowie, rkps 5120, k. 131 [Materiały ks. Jana Fijałka dotyczące posłuszeństwa kanonicznego kleru w XII–XVI w.].

nowych zastępów kleru. Piszący te słowa opublikował kilka lat temu świadectwo święceń Stanisława z Kowala w diecezji kujawskiej, który w 1495 r. w Krasnymstawie otrzymał z rąk Macieja ze Starej Łomży wszystkie wyższe święcenia¹⁹. Ostatnio udało się odnaleźć jeszcze jedną zapiskę dokumentującą zaangażowanie hierarchy na tym polu – w piętnastowiecznych aktach konsystorza lubelskiego zachowało się świadectwo ordynowanego przez niego Jana, syna Mikołaja ze Strzyżowa²⁰. Świadectwo to ma dość nietypową zawartość. W przeciwieństwie do innych „formatów” polskiego kleru z XV oraz pierwszej połowy XVI stulecia, które mają mocno zestandaryzowaną treść i podają zwykle wiadomości o pojedynczych (najczęściej niższych) święceniach wymienionych w nich duchownych, zapiska dotycząca Jana przynosi informacje o wszystkich przyjętych przezeń *ordines maiores*. Świadectwo Jana ze Strzyżowa jest zatem porównywalne wyłącznie z przywołanymi wyżej „formatami” Stanisława z Kowala oraz świadectwem wyższych święceń Mikołaja z Drzewicy z diecezji gnieźnieńskiej²¹. Zapisce informującej o święceniach Jana ze Strzyżowa warto przyjrzyć się także z tego powodu, że – jak zobaczymy – przynosi ona dane pozwalające na weryfikację obecnych w literaturze przedmiotu poglądów dotyczących chronologii powstania oraz wezwań niektórych kościołów parafialnych diecezji chełmskiej.

W sygnowanym przez siebie świadectwie Jana ze Strzyżowa biskup Maciej oświadczył, że w sobotę *Sicientes* (27 II) 1490 r. w Skierbieszowie udzielił mu święceń diakonatu, w Wielką Sobotę (10 IV) tego samego roku wyświęcił go w Dobryniowie na diakona, zaś w Wielką Sobotę (2 IV) 1491 r. w Krasnymstawie ordynował go na stopień prezbitera. Odnotował przy tym wezwanie każdego z kościołów, w których zorganizowano ceremonie święceń. Nie budzi zdziwienia przywołane przez niego wezwanie kościoła w Krasnymstawie, który był dedykowany Wszystkim Świętym i dopiero od 1490 r. pojawia się w źródłach nowy tytuł tej świątyni (Rozesłania Apostołów)²². Inaczej jest w przypadku Skierbieszowa. W dotychczasowych badaniach podnoszono, że choć miejscowy pleban pojawia się w źródłach już w 1428 r., to formalna erekcja parafii oraz zatwierdzenie jej uposażenia miały miejsce dopiero w roku 1436²³; wtedy

¹⁹ K. Kaczmarek, *Nieznane świadectwa święceń Stanisława z Kowala w diecezji kujawskiej*, „Zapiski Historyczne” 2017, 77, 3–4, s. 111–121.

²⁰ AAL, KGL, Rep. 60 A 5, fol. 435v–436.

²¹ Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu, sygn. Acta Causarum Consistorii Posnaniensis 43, k. 73; w tej sprawie cf. K. Kaczmarek, *Medieval Testimonies of Clergy ordained in the Archdiocese of Gniezno (Poland)*, „Studia Historica Nitriensia” 2023, 27, 2, s. 501.

²² Vide: L. Bieńkowski, *op. cit.*, s. 235–236; W. Czarnecki, *op. cit.*, s. 67.

²³ L. Bieńkowski, *op. cit.*, s. 247; W. Czarnecki, *op. cit.*, s. 76.

też fundator kościoła – ordynariusz chełmski Jan Biskupiec – nadał mu wezwanie Wniebowzięcia NMP oraz św. Dominika²⁴. W nieznanym bliżej czasie zostało ono jednak zmienione – świadectwo Jana ze Strzyżowa potwierdza co prawda „maryjny” tytuł kościoła w Skierbieszowie, ale w innej od przywołanej wyżej wersji (Zwiastowania NMP) i zachowuje milczenie w sprawie opieki, jaką miałyby nad nim roztaczać św. Dominik. Najciekawiej przedstawia się sprawa kościoła w Dobryniowie, który – spośród wymienionych – ma najbardziej zagadkową metrykę. Ludomir Bieńkowski podejrzewał, że choć został on po raz pierwszy wprost odnotowany w źródłach dopiero w 1643 r., to jednak nie można wykluczyć jego wcześniejszej genezy i dopuszczał możliwość ufundowania go w czasach pontyfikatu Jana Biskupca²⁵. Ustalenia te powtórzył Włodzimierz Czarnecki, podnosząc dodatkowo fakt braku danych o wezwaniu tej świątyni²⁶. Obecne w „formatach” Jana ze Strzyżowa stwierdzenie, iż święcenia diakonatu tego duchownego odbyły się w kościele w Dobryniowie, czyni prawdopodobnym domysł L. Bieńkowskiego o założeniu tam parafii jeszcze w pierwszej połowie XV stulecia, a także pozwala wypełnić lukę w wiedzy o jej wezwaniu – analizowana zapiska informuje bowiem, że świątynia ta była dedykowana św. Wawrzyńcowi.

Niewiele wiadomo o samym Janie ze Strzyżowa. Trudno powiedzieć coś pewnego o jego pochodzeniu, bowiem używał bardzo popularnego w tej epoce imienia oraz patronimika. Jerzy Wyrozumski opublikował co prawda dokument z 1491 r., w którym występują: rajca strzyżowski Mikołaj Michno oraz przełożony tamtejszego cechu sukienników Mikołaj Kuchno²⁷, trudno jednak przesądzić, czy Jan był potomkiem któregoś z nich. Prawdopodobne wydaje się natomiast zidentyfikowanie go z Janem (synem Mikołaja) ze Strzyżowa (*Johannes Nicolai de Strzeszow*), który w semestrze letnim 1486 r. wpisał się do metryki Wydziału Sztuk Uniwersytetu Krakowskiego²⁸. Ponieważ świadectwo Jana mówi wyłącznie o przyjęciu przezeń wyższych święceń i pomija okoliczności uzyskania akolitu, trudno powiedzieć, czy przybył on do Krakowa już jako *clericus in minoribus constitutus*, czy też wstąpił do stanu duchownego w czasie studiów lub dopiero po opuszczeniu uniwersytetu. Jego pobyt w murach krakowskiej uczelni trwał krótko, bowiem – podobnie jak wielu

²⁴ Vide: *Акты издаваемые Виленскою комиссиею для разбора древних актов*, t. 23, *Акты Холмского городского суда*, Вильна 1896, nr 15; J. Turek, *op. cit.*, s. 404–405.

²⁵ L. Bieńkowski, *op. cit.*, s. 229–230.

²⁶ W. Czarnecki, *op. cit.*, s. 65.

²⁷ J. Wyrozumski, *Miasta regionu strzyżowskiego*, w: *Studia nad dziejami Strzyżowa i okolic*, red. S. Cynarski, Rzeszów 1980, s. 142.

²⁸ *Metryka*, s. 453.

innych studentów wywodzących się ze Strzyżowa bądź jego okolic – Jan nie wypromował się na bakałarza „sztuk”²⁹. Podejmując wyższe studia, musiał mieć za sobą etap wstępnej nauki w szkole parafialnej, do której zapewne uczęszczał w swym rodzinnym mieście. W dotychczasowych badaniach podnoszono co prawda, że szkoła w Strzyżowie pojawia się w źródłach dopiero w 1513 r.³⁰, można jednak wskazać dwa argumenty przemawiające za jej wcześniejszą genezą. Wiadomo, że strzyżowska parafia ma metrykę sięgającą połowy XIV stulecia. Ludwik Grzebień zakładał, że powstały wówczas drewniany kościół Bożego Ciała funkcjonował do ostatniej ćwierci XV w. i dopiero po zniszczeniu w wyniku pożaru w 1480 r. został zastąpiony nową, murowaną świątynią pod takim samym wezwaniem³¹. Opinia ta została jednak ostatnio zakwestionowana przez Tomasza Węclawowicza, który poddał gruntownej analizie architekturę istniejącego dziś w Strzyżowie kościoła i doszedł do wniosku, że był on wznoszony etapami przez blisko 100 lat, od końca XIV w. aż do roku 1494, kiedy to nastąpiła jego uroczysta konsekracja; podjęcie budowy tej świątyni autor łączył z inicjatywą lokacji Strzyżowa, która miała miejsce w ostatniej ćwierci XIV w.³² Zasadny wydaje się w tej sytuacji domysł, by właśnie na okres nadania miastu nowych praw i podjęcia w nim inwestycji przydających mu prestiżu wyznaczyć czas powstania tamtejszej szkoły. O istnieniu szkoły w Strzyżowie już w pierwszej połowie XV w. może także świadczyć obecność pochodzących z tego miasta lub jego okolic studentów w murach Uniwersytetu Krakowskiego³³.

Zagadkowo prezentują się losy Jana za Strzyżowa w okresie następującym po udzieleniu mu święceń kapłańskich. W wydanych mu „formatach” odnotowano, że z racji swego pochodzenia podlegał jurysdykcji biskupów krakowskich i za ich zgodą przyjął wyższe święcenia z rąk obcego biskupa, poza granicami swej macierzystej diecezji. Co ciekawe jednak, „tytuł” do tych święceń zapewnił mu udzielający ich ordynariusz chełmski Maciej ze Starej Łomży. Wiadomo, że prawo kanoniczne wymagało, by kandydaci ubiegający się o subdiakoniat, diakonat oraz

²⁹ Słabą efektywność nauki studentów ze Strzyżowa i okolic tego miasta sygnalizowała D. Quirini-Popławska, *Kartki z dziejów regionu strzyżowskiego*, w: *Studia nad dziejami*, s. 418.

³⁰ *Ibidem*, s. 413; L. Grzebień, *Zarys dziejów parafii w Strzyżowie*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2017, 3, s. 165.

³¹ *Ibidem*, s. 140–141.

³² T. Węclawowicz, *Strzyżowski kościół parafialny pw. Bożego Ciała w wiekach średnich w świetle źródeł materialnych. Kilka uwag badawczych*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2019, 5, s. 7–26. Na temat lokacji Strzyżowa vide także J. Wyrozumski, *op. cit.*, s. 118–120.

³³ *Metryka*, t. 2, s. 475 (wydawcy *Metryki* sygnalizują trudności w precyzyjnej identyfikacji studentów piszących się ze Strzyżowa ze względu na istnienie na ziemiach polskich wielu miejscowości o takiej lub podobnie brzmiącej nazwie).

prezbiterat udowodnili, że mają stałe źródło utrzymania, to znaczy: majątek rodzinny, beneficjum kościelne lub prowizję od prezentującego ich do święceń promotora³⁴. Fakt, że Jan przystąpił do nich dzięki poręczeniu wydanemu przez Macieja, oznacza, że dysponował on bardzo ograniczonymi środkami własnymi i nie mógł liczyć na dochody z żadnego beneficjum kościelnego. Nie wiadomo natomiast, czy nawiązana w ten sposób więź z chełmskim ordynariuszem skutkowałą przeniesieniem nowo ordynowanego kapłana do diecezji rządzonej przez jego dobrodzieja, czy też Jan mimo wszystko pozostał diecezjalnym kapłanem krakowskim i w granicach tej diecezji posługiwał w kolejnych latach na gruncie duszpasterskim. W Strzyżowie, z którego pochodził, u schyłku XV w. nastąpił rozwój sieci placówek duszpasterskich (obok odbudowanego po pożarze z 1480 r. kościoła parafialnego działała tam także kaplica pod wezwaniem św. Michała Archanioła, a także kaplica szpitalna, później prepozytura, dedykowana św. Katarzynie)³⁵, co zapewne skutkowało wzrostem zapotrzebowania na obsługujący je kler. Z uwagi na słabe zaawansowanie badań nad prozopografią strzyżowskich duchownych w okresie średniowiecza trudno jednak wskazać w ich gronie postać, którą można by zidentyfikować z osobą Jana. Wiadomo co prawda, że w połowie lat dziewięćdziesiątych XV w. tamtejszą parafią Bożego Ciała kierował pleban o takim samym imieniu, ale pochodził on z Makowisk³⁶, więc utożsamienie tych postaci nie jest możliwe. Nie można zresztą wykluczyć, że po święceniach prezbiteratu Jan ze Strzyżowa postanowił opuścić swe rodzinne miasto i przeniósł się do ośrodka, który dawał lepsze możliwości rozwoju jego kościelnej kariery. W źródłach z początku XVI w. występuje dwóch Janów ze Strzyżowa, których status pozwala hipotetycznie identyfikować ich z bohaterem niniejszego przyczynku: w 1517 r. w aktach rektorskich Uniwersytetu Krakowskiego spotykamy w charakterze świadka Jana ze Strzyżowa, kapłana i wikariusza w kościele św. Mikołaja³⁷, zaś w roku 1529 w księdze dochodów diecezji krakowskiej odnotowano Jana ze Strzyżowa jako plebana w Zręcinie³⁸. Na obecnym etapie badań nad interesującą nas postacią trudno jednak przesądzić, który z nich stanął

³⁴ Vide: J. Zubka, *Tytuł kanoniczny do święceń dla duchowieństwa świeckiego*, Lublin 1935; A. Gąsiorowski, *Święcenia w diecezji kujawskiej na przełomie XV i XVI wieku*, „Roczniki Historyczne” 2001, 67, s. 91.

³⁵ L. Grzebień, *op. cit.*, s. 156–157.

³⁶ *Ibidem*, s. 141.

³⁷ *Acta Rectoralia Almae Universitatis Studii Cracoviensis*, t. 1, z. 3, wyd. W. Wiślocki, Cracoviae 1894, nr 2414.

³⁸ *Księga dochodów beneficjów diecezji krakowskiej z roku 1529* (tzw. *Liber retaxationum*), wyd. Z. Leszczyńska-Skrętowa, Wrocław–Warszawa–Kraków 1968, s. 62.

w latach 1490–1491 przed biskupem Maciejem z Łomży. Możliwe, że wątpliwość tę da się rozwiązać w wyniku kwerendy w kolejnych tomach akt konsystorza lubelskiego lub w zachowanej do naszych czasów późnośredniowiecznej spuściźnie aktowej biskupów krakowskich.

ANEKS³⁹

Skierbieszów, 27 II 1490

Dobryniów, 10 IV 1490

Krasnystaw, 2 IV 1491

Maciej ze Starej Łomży, biskup chełmski, zaświadcza, że udzielił wszystkich wyższych święceń Janowi ze Strzyżowa

Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie, Konsystorz Generalny Lubelski Rep. 60 A 5, fol. 435v–436.

Formate honorabilis Johannes Nicolai de Strzesow. Mathias, Dei gratia episcopus Chelmensis significamus tenore presencium universis, quomodo de Anno Domini 1490 in ecclesia Annunciationis Beatissime Virginis Marie in Skyerbyeschow, sabbato quo in ecclesia Dei decantatur Sicientes omnes sacrosclericorum ordines minores et maiores celebrando, discretum Johannem Nicolai de Strzyschow, Cracoviensis diocesis clericum, ritte examinatum idoneumque repertum ad gradum subdiaconatus, deinde in ecclesia sancti Laurencii in Dobrynyaw, sabbato solemnis Pasce, ad gradum diaconatus, tandem vero de Anno Domini 1491 in ecclesia Omnium Sanctorum in Crasnysthaw, sabbato solemnis Pasce, similiter omnes sacrosclericorum ordines successive celebrando, tandem Johannem Nicolai de dicta Strzyschow de licencia sui ordinarii ad gradus presbiteratus promovimus et ordinamus ad nostram specialem provisionem, divina nobis gratia ad id suffragante. In cuius rei testimonium sigillum nostrum presentibus est subappensum. Actum et datum, diebus et locis quibus supra.

REFERENCES (BIBLIOGRAFIA)

Archival sources (Źródła archiwalne)

Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie:

Konsystorz Generalny Lubelski, sygn. Rep. 60 A 5.

³⁹ Przy edycji tekstów świadectw wykorzystano instrukcję wydawniczą dla źródeł średniowiecznych, vide: A. Wolff, *Projekt instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł średniowiecznych do połowy XVI wieku*, „Studia Źródłoznawcze” 1957, 1, s. 155–181.

Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu:

sygn. Acta Causarum Consistorii Posnaniensis 43.

Biblioteka PAU/PAN w Krakowie:

rkps 5120 [Materiały ks. Jana Fijałka dotyczące posłuszeństwa kanonicznego kleru w XII–XVI w.].

Printed sources (Źródła drukowane)

Acta Rectoralia Almae Universitatis Studii Cracoviensis, t. 1, z. 3, wyd. W. Wisłocki, Cracoviae 1894.

Akty izdawayemyye Vilenskoyu kommissiyeyu dlya razbora drevnikh aktov, t. 23, *Akty Kholmского городского суда*, Vil'na 1896 [Акты издаваемые Виленской комиссией для разбора древних актов, t. 23, Акты Холмского городского суда, Вильна 1896].

Księga dochodów beneficjów diecezji krakowskiej z roku 1529 (tzw. *Liber retaxationum*), wyd. Z. Leszczyńska-Skrętowa, Wrocław–Warszawa–Kraków 1968.

Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400–1508, t. 1, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska, przy współpracy R. Grzesika, Kraków 2004.

Studies (Opracowania)

Bieńkowski L., *Działalność organizacyjna Jana Biskupca w diecezji chełmskiej (1417–1452)*, „Roczniki Humanistyczne” 1958, 7, 2.

Boroda K., *Studenci Uniwersytetu Krakowskiego w późnym średniowieczu*, Kraków 2010.

Czarnecki W., *Rozwój sieci parafialnej Kościoła łacińskiego w Ziemi Chełmskiej do początku XVII w.*, „Roczniki Humanistyczne” 2000, 48, 2.

Gąsiorowski A., *Święcenia w diecezji kujawskiej na przełomie XV i XVI wieku*, „Roczniki Historyczne” 2001, 67.

Gil A., *Chełmska eparchia prawosławna i chełmska diecezja katolicka w średniowieczu – zarys rozwoju organizacji terytorialnej*, w: *Miedzy Polską a Rusią*, red. M. Starnawska, Siedlce 2004.

Grzebień L., *Zarys dziejów parafii w Strzyżowie*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2017, 3.

Janowski P., *Maciej ze Starej Łomży*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 11, Lublin 2006.

Jusiak P., *Krasnystaw na szlakach handlowych średniowiecza*, „Zapiski Krasnostawskie. Z przeszłości Krasnegostawu i okolic” 2013, 4.

Kaczmarek K., *Medieval Testimonies of Clergy ordained in the Archdiocese of Gniezno (Poland)*, „Studia Historica Nitriensia” 2023, 27, 2.

Kaczmarek K., *Nieznane świadectwa święceń Stanisława z Kowala w diecezji kujawskiej*, „Zapiski Historyczne” 2017, 77, 3–4.

Kardela P., *Krasnystaw stolicą diecezji chełmskiej*, „Zapiski Krasnostawskie. Z przeszłości Krasnegostawu i okolic” 1996, 3.

Kłoczowski J., *Zarys historii rozwoju przestrzennego miasta Chełma*, „Roczniki Humanistyczne” 1958, 6, 5.

Kumor B., *Granice (archi)diecezji krakowskiej (1000–1939)*, „Prawo Kanoniczne” 1963, 6, 4.

Kumor B., *Przeniesienie stolicy biskupiej z Chełma do Krasnegostawu (1490)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1984, 49.

Marczewski J., *Duchowni wyświęceni przez biskupa chełmskiego Jerzego Zamoyskiego w latach 1601–1620*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2011, 95.

Marczewski J., *Heri et hodie. Chełmskie akta biskupie i konsystorskie według spisu zdawczo-odbiorczego z 1743 roku, a obecny stan ich zachowania w Archiwum Archidiecezjalnym Lubelskim*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2014, 101.

Marczewski J., *Rękopiśmienne materiały źródłowe doby przedrozbiorowej do dziejów diecezji chełmskiej obrządku łacińskiego we współczesnych archiwach parafialnych archidiecezji*

- lubelskiej, diecezji siedleckiej i diecezji zamojsko-lubaczowskiej, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2008, 89.
- Marczewski J., *The Earliest Ecclesiastical Connections of the Territory between the Vistula and Wieprz Rivers (Poland)*, „Roczniki Teologiczne” 2016, 63, 4.
- Mazur P., *Maciej ze Starej Łomży*, w: *Encyklopedia Chełma*, t. 1, Ludzie, Chełm 2011.
- Mazur P., *Poczet biskupów chełmskich obrządku łacińskiego*, Chełm 2012.
- Nitecki P., *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999*, Warszawa 2000.
- Nowak B., *Lokacja Szczekanowa (Krasnegostawu) w 1394 r.*, „Rocznik Chełmski” 1995, 1.
- Ogrodnik R., *Organizacja diecezji chełmskiej obrządku łacińskiego w latach 1375–1546*, w: *Średniowieczny Kościół polski. Z dziejów duszpasterstwa i organizacji kościelnej*, red. M.T. Zahajkiewicz, S. Tylus, Lublin 1999.
- Prokop K.R., *Rzymskokatolicy biskupi ordynariusze diecezji na ziemiach ruskich dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów (do czasów I wojny światowej)*, Warszawa–Drohiczyń 2014.
- Quirini-Popławska D., *Kartki z dziejów regionu strzyżowskiego*, w: *Studia nad dziejami Strzyżowa i okolic*, red. S. Cynarski, Rzeszów 1980.
- Sawicki J., *Jan Biskupiec, biskup chełmski (1377–1452)*, „Nasza Przyszłość” 1948, 4.
- Sobczuk E., *Rozwój przestrzenny Krasnegostawu w świetle źródeł pisanych oraz badań i nadzorów archeologicznych*, w: *Archeologia Polski Środkowowschodniej*, t. 5, Lublin 2000.
- Stołecki K., *Sylwetki biskupów chełmskich i chełmsko-lubelskich. Diecezja chełmska*, cz. 1, „Nestor. Czasopismo Artystyczne” 2010, 4.
- Sułkowska-Kuraś I., *Maciej ze Starej Łomży h. Rawicz*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 19, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1974.
- Turek J., *Jan Biskupiec z Opatowca (ok. 1377–1452). Dominikanin, spowiednik królewski, biskup chełmski*, Poznań 2023 (*Studia i Źródła Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie*, t. 24).
- Węclawowicz T., *Strzyżowski kościół parafialny pw. Bożego Ciała w wiekach średnich w świetle źródeł materialnych. Kilka uwag badawczych*, „Strzyżowski Rocznik Muzealny” 2019, 5.
- Wolff A., *Projekt instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł średniowiecznych do połowy XVI wieku*, „Studia Źródłoznawcze” 1957, 1.
- Wyrozumski J., *Miasta regionu strzyżowskiego*, w: *Studia nad dziejami Strzyżowa i okolic*, red. S. Cynarski, Rzeszów 1980.
- Zubka J., *Tytuł kanoniczny do święceń dla duchowieństwa świeckiego*, Lublin 1935.

NOTA O AUTORZE

Krzysztof Kaczmarek – profesor na Wydziale Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Specjalizuje się w historii średniowiecznego Kościoła oraz szkolnictwa zakonnego.

ABOUT THE AUTHOR

Krzysztof Kaczmarek – full professor at the Department of History at the Adam Mickiewicz University in Poznań. He specializes in the history of medieval church and monastic education.